

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*До 50-річчя Тернопільського національного
економічного університету*

НОВИЙ СВІТОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРЯДОК ТА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Монографія

*За науковою редакцією докторів економічних наук, професорів
Андрія Крисоватого і Євгена Савельєва*

Тернопіль
ТНЕУ
2014

УДК 339.9.01
ББК 55.5-65.9 (4Укр)
Н-73

Колектив авторів:

Булатова Олена Валеріївна, д.е.н., проф.	1.6; 3.4;
Козак Юрій Георгійович, д.е.н., проф.	11.1; 11.3 (співавтор);
Козюк Віктор Валерійович, д.е.н., проф.	7;
Комар Наталія Володимирівна, к.е.н., доц.	3.5 (співавтор); 8.4 (співавтор);
Кравчук Наталія Ярославівна, к.е.н., доц.	5; 6.3;
Кривоус Віталій Богданович, к.е.н., доц.	8.2;
Крисоватий Андрій Ігорович, д.е.н., проф.	вступ (співавтор); 6.2; 10 (співавтор);
Куриляк Віталіна Євгенівна, д.е.н., доц.	2; 3.1; 3.2; 3.3; 4; 9 (співавтор); 10 (співавтор);
Лизун Марія Володимирівна, к.е.н., доц.	3.5; 8.1 (співавтор); 8.4 (співавтор);
Ліщинський Ігор Орестович, к.е.н.	8.1 (співавтор);
Ляшенко В'ячеслав Іванович, д.е.н., проф.	12;
Микитюк Мар'яна Василівна	8.3 (співавтор);
Пазізіна Софія Миколаївна, к.е.н.	11.4;
Савельєв Євген Васильович, д.е.н., проф.	вступ (співавтор); 1.1; 1.2 (співавтор); 1.3 (співавтор); 1.4; 1.5; 9 (співавтор); 11.1; 11.2 (співавтор); 11.3 (співавтор);
Скавронська Ірина Володимирівна, к.е.н.	8.5;
Смалюк Галина Федорівна, к.е.н., доц.	11.2 (співавтор);
Сохацька Олена Миколаївна, д.е.н., проф.	6.1; 8.3 (співавтор);
Юрій Сергій Ілліч, д.е.н., проф.	1.2 (співавтор); 1.3 (співавтор)

Рецензенти:

Б. М. Андрушків, д. е. н., проф., завдувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя.

Д. Г. Лук'яненко, д.е.н., проф., проректор з науково-педагогічної і наукової роботи, завідувач кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету;

Ю. В. Макогон, д. е. н., проф., завідувач кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету;

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 2 від 30.10.2013 р.)*

Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : моногр. / [В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін.] ; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 504 с.

ISBN 978-966-654-348-9

Розкрито теоретичні і практичні проблеми становлення нового світового економічного порядку в контексті глобальних цивілізаційних процесів. Значна увага приділена світовому фінансовому ринку, його реструктуризації та наднаціональним інструментам регулювання світової економіки. Сформульовано авторську концепцію монетарного устрою глобальної економіки в аспектах симетрії національного і міжнародного режимів та системних деформацій чинної моделі. Розглянуто вплив глобалізації на економічний розвиток України, її стратегію в системі європейського та євразійського інтеграційних процесів і вибір пріоритетів структурних зрушень.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічного профілю, а також для всіх, хто цікавиться глобальною економікою.

УДК 339.9.01
ББК 55.5-65.9 (4Укр)

© В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін., 2014
© ТНЕУ, 2014

3.4. Тенденції формування регіональної структури світового господарства

Економічне зближення держав у територіально-просторовому аспекті, з одного боку, та активна діяльність ТНК, з іншого, призвели до нових форм організації діяльності різних економічних агентів, що забезпечують виробництво, споживання, управління, обмін товарів тощо, до яких залучено капітал, працю, сировину, управління, інформацію, технології та ін.¹⁸⁰. Країни світу залучаються до глобалізаційних процесів через інтенсифікацію своїх зовнішньоекономічних зв'язків з одним із регіонів, що формують сучасну тріаду міжнародних регіонів: європейський, північноамериканський та азійсько-тихоокеанський, в яких сконцентровано основну частину сучасних міжнародних економічних відносин. Саме в рамках цих регіонів розвиваються найбільш потужні регіональні інтеграційні об'єднання, які визначають три основні моделі регіональної економічної інтеграції: європейська модель (EU), північноамериканська модель (NAFTA) і азійсько-тихоокеанська модель (APTA та ASEAN).

Розвиток інтеграційної взаємодії європейських країн засновано на високому рівні участі цих країн у міжнародних господарських зв'язках. Найбільш розвинутим регіональним інтеграційним угрупованням не тільки серед країн Західної Європи, й у світі безумовно залишається Європейський Союз, що об'єднує 27 країн, які утворили єдиний економічний простір на умовах взаємовигідного співробітництва, що реалізується, з одного боку, на мікрорівні (через співробітництво конкретних компаній, фінансових груп та ін.) та підтримується на макрорівні (через спільну макроекономічну політику, яка реалізується за всіма напрямками).

Формування *європейської моделі регіональної інтеграції* відбувалось за класичною схемою, запропонованою Б. Баласою, що підтверджує еволюція форм регіональної інтеграції, які пройшов у своєму становленні Європейський Союз. *Етап зони вільної торгівлі* (1958–1966 рр.) характеризувався тим, що було досягнуто скасування митного збору та різних кількісних обмежень у внутрішньорегіональній торгівлі товарами між державами-членами співтовариства. Крім того, було введено загальний митний тариф і почала реалізовуватися єдина торгова політика щодо третіх країн. З 1962 р. набула чинності єдина сільськогосподарська політика.

На *етані митного союзу* (1968–1986 рр.) відбувається подальше розширення сфери діяльності європейського інтеграційного угруповання. Так, цілеспрямована аграрна політика доповнюється єдиною політикою у сфері охорони навколишнього середовища й галузі досліджень і технологічного розвитку, формуються основи для розвитку інтеграції у валютно-фінансовій сфері.

На *етані спільного ринку* (1987–1992 рр.) на основі Єдиного Європейського акту, а також підписаного в 1985 р. документа про програму створення внутрішнього ринку країн EU, ліквідуються останні бар'єри на шляху пересування товарів і факторів виробництва. Було досягнуто «чотирьох свобод» – вільне переміщення усередині

¹⁸⁰ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана.]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 81.

EU товарів, послуг, капіталу і робочої сили. У цей же період країни EU перейшли до проведення єдиної політики в окремих галузях: енергетиці, транспорті, питаннях соціального і регіонального розвитку. Слід зазначити, що на цьому етапі розвитку європейської моделі інтеграції класична схема розвитку форм регіональної економічної інтеграції зазнала певної координації, оскільки існують певні відмінності між категоріями спільного ринку (*common market*), який міститься у класичній схемі, та єдиного ринку (*single market*), який було фактично створено в EU. Досягнення чотирьох свобод і стало фактичним впровадженням єдиного європейського ринку, у якому було усунуто всі бар'єри на шляху переміщення товарів, послуг, капіталу, людей.

Етап економічного і валютного союзу (з 1993 р.) характеризується посиленням економічної і політичної інтеграції, розвитком єдиного валютного ринку, поглибленням внутрішньорегіональних торговельно-економічних зв'язків. Утворення економічного і валютного союзу стало найважливішим інституційним економічним досягненням EU, в рамках якого його учасники добровільно делегували єдиним органам ряд суверенних прав у сфері економіко-фінансового регулювання. Валютна інтеграція стала невід'ємним елементом економічної інтеграції, однак криза єврозони вимагає оптимізації наднаціонального рівня загальноєвропейської системи фінансового надзору, насамперед у банківській сфері, від ефективного розвитку якої залежатиме вирішення проблеми суверенного боргу країн, що входять до єврозони.

Можливе залучення до європейської моделі регіональної інтеграції інших країн регіону фактично визначається виконанням з їхнього боку відповідних параметрів, що стосуються дотримання демократичних принципів свободи і поваги прав людини, а також принципу правової держави; наявності конкурентоспроможної ринкової економіки в країні та визнання суспільством загальних правил і стандартів EU, включаючи прихильність до цілей політичного, економічного і валютного союзу (Копенгагські критерії).

Особливу роль у розвитку інтеграційних процесів в Європі зіграла Маастрихтська угода (1993 р.), результатом якої стало встановлення трьох основ союзу: економіки і соціальної політики; міжнародних відносин і безпеки; правосуддя і внутрішніх справ. Поглиблення економічної взаємодії європейських країн сприяло формуванню єдиного цілісного територіально-господарського комплексу, успішний розвиток якого відбувається лише за умов досягнення високого рівня економічного розвитку всіма членами об'єднання, що наповнює реальним змістом взаємодоповнюваність національних економік.

З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення EU особливого значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту набуває реалізація регіональної політики, імперативом якої є реалізація концепції «Європа регіонів», в якій регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції. Досягнення регіональної однорідності, а не політичний союз – базова основа розвитку EU. Звідси, актуальним стає формування гомогенного простору, заснованого на рівному рівні розвитку регіонів. Вирівнювання рівнів регіонального розвитку вимагало (і вимагає) концентрації фондів Європейського Союзу та їх ефективного використання. З метою оптимізації фінансування

через цільові фонди в EU прийнята система ідентифікації (класифікації) регіонів (*Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes, NUTS*). Ця система включає п'ять рівнів, три з яких (1–3) регіональні, а два (4–5) – місцеві (локальні) одиниці регіональної статистики EU (*Local Administrative Units, LAUs*)¹⁸¹: NUTS I (основні соціально-економічні райони), NUTS II (основні території застосування регіональної політики), NUTS III (маленькі регіони, які визначаються відповідно до конкретних критеріїв (аналітичні або функціональні регіони)), NUTS IV (або LAU I, визначається для таких країн EU, як Болгарія, Чехія, Німеччина, Данія, Естонія, Ірландія, Греція, Франція, Кіпр, Литва, Люксембург, Угорщина, Мальта, Польща, Португалія, Словенія, Словаччина, Фінляндія і Великобританія), NUTS V (або LAU II, охоплює близько 120 тисяч муніципалітетів країн EU). Зазначені рівні регіонів мають ієрархічну структуру і враховують чисельність населення:

3 млн. населення < NUTS I ≤ 7 млн. населення,

0,8 млн. населення < NUTS II ≤ 3 млн. населення,

0,15 млн. населення < NUTS III ≤ 0,8 млн. населення.

Відповідно до класифікації NUTS на території EU за станом на 01.01.2012 р. виокремлюють: 97 NUTS I, 270 NUTS II і 1294 NUTS III. Територіальні диспропорції, що є в європейському співтоваристві, досягли значних масштабів, саме на їх мінімізацію спрямована дія європейської регіональної політики. Її основними принципами є такі: субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація, адиціоналізм і комплементарність. У своєму розвитку регіональна політика EU за останні роки пройшла кілька етапів, для кожного з яких була вироблена своя система пріоритетів та, відповідно, було визначено розміри фінансування. Зауважимо, що обсяги фінансування, спрямованого на регіональний розвиток з кожною програмою суттєво зростають, що наочно демонструють дані табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Етапи регіональної політики EU

Період	Кількість пріоритетів	Кількість структурних фондів	Обсяг фінансування, млрд. євро *	Питома вага у бюджеті EU, %
1994–1999 рр.	6+1	3	177,0	33,0
2000–2006 рр.	3+1	5	234,7	33,0
2007–2013 рр.	3	2	347,0	35,7

*до 2000 р. – млрд. ЕКЮ

Примітка. Складено автором на підставі аналізу джерела¹⁸²

З 2007 р. відбувається найбільша структурна перебудова регіональної політики (програмний період 2007–2013 рр.), яка є цілком логічною з точки зору найбільшого розширення EU в 2004 і 2007 рр. Це виявляється в зміні структурних пріоритетів:

¹⁸¹ Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2010/EU-27. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – P. 6–8.

¹⁸² <http://ec.europa.eu/> – European Commission [Official website].

(1) регіональна співпраця ґрунтується на програмі INTERREG, основними формами якої є трансгранична співпраця, транснаціональна співпраця та міжрегіональна співпраця; (2) регіональна конкурентоспроможність й зайнятість – напрям, що пов'язаний з реалізацією і впровадженням інновацій та розвитком соціальної сфери з метою підвищення регіональної привабливості європейських регіонів; (3) конвергенція забезпечується за рахунок реалізації проектів в тих регіонах, де рівень ВВП на душу населення менший за 75% від середнього по ЄУ загалом. Зазначені пріоритети охоплюють завдання регіональної та соціальної політик, які вже не розглядаються ізольовано, а тільки комплексно. Таким чином, досягається головна мета, що пов'язана із створенням гомогенного простору: одночасне об'єднання суспільства на рівні горизонтальних зв'язків – між регіонами (головне завдання регіональної політики) та на рівні вертикальних зв'язків – між шарами суспільства (завдання соціальної політики).

На забезпечення цих пріоритетів протягом 2007–2013 рр. передбачається використати понад 347 млрд. євро., у тому числі: на реалізацію пріоритету (1) – 6,4 млрд. євро, які будуть застосовані для посилення трансграничної і міжрегіональної співпраці, що включає розвиток загальної інфраструктури і мереж компаній малого і середнього бізнесу; понад 16% буде спрямовано на проведення соціальних і економічних реформ, впровадження інновацій і розвиток соціальної сфери для забезпечення розвитку сфери зайнятості та підвищення регіональної конкурентоспроможності (пріоритет (2)); на фінансове забезпечення конвергенції (пріоритет 3) буде спрямована основна частина фінансування програмного періоду 2007–2013 рр., а саме: 82% (281 млрд. євро).

Аналіз регіональної політики ЄУ дає змогу виокремити такі найважливіші особливості:

- по-перше, політика ґрунтується на відповідній законодавчій основі, згідно з якою існують прозорі критерії вибору регіону, на розвиток буде виділене відповідне фінансування. Чітко визначені на законодавчому рівні критерії відбору забезпечують послідовність і прозорість регіональної політики;
- по-друге, регіональну політику характеризує просторова спрямованість, оскільки бюджетні обмеження вимагають чітких і обґрунтованих критеріїв відбору регіону, куди саме будуть спрямовано ресурси;
- по-третє, проведення регіональної політики – довготривалий процес. Регіональна політика спрямована на вирішення довгострокових структурних завдань. Одним з фундаментальних принципів є доцільність надання допомоги регіонам, в яких відбуваються структурні зміни, ніж субсидування галузей економіки які відстають. Саме тому мова йде про підтримку насамперед інвестицій, а не на тривалого субсидування.

Четвертий аспект пов'язаний з тим, що ініціативи регіональної політики спрямовуються на вдосконалення структури ринкових відносин, а відтак – не вступають у протиріччя з ними.

Нарешті, регіональна політика характеризується комплексністю, яка досягається спільним та скоординованим підходом з боку різних інститутів як національного, так і регіонального рівнів, а також широке залучення приватного сектору економіки.

Розвиток європейської моделі регіональної інтеграції має свої особливості, які не притаманні іншим моделям:

- по-перше, в основі європейської моделі регіональної інтеграції знаходиться ЕУ, який є найбільш розвинутим інтеграційним об'єднанням у світовому господарстві, що є виявом регіоналізму на найвищому рівні, який заснований на міждержавній співпраці у різних сферах (політичній, економічній, соціальній, зовнішній, інституціональній тощо);
- по-друге, розвиток європейської моделі інтеграції ґрунтується на домінуванні суб'єктивних факторів розвитку регіональної інтеграції і визначається впливом відповідних детермінант розвитку: значній та різноманітній ресурсній базі, раціональне використання якої стимулювалось зростанням конкуренції з боку американських, а далі й японських, ТНК (мікроекономічні детермінанти), високий ступінь симетрії та однорідності, порівнянності щодо технологічних можливостей і рівня життя в європейських країнах (макроекономічні детермінанти), посилення впливу біполярного світу (геополітичні детермінанти);
- по-третє, в інтеграційному об'єднанні досягнуто високий рівень організації наднаціональних установ, механізм дії яких може бути порівняний з державним регулюванням, що вказує на високий рівень інституціоналізації європейської моделі інтеграції, розширення публічних приватних та транснаціональних мереж через зростаючу децентралізацію та багатокладність;
- по-четверте, європейська практика розвитку інтеграційних процесів стала підґрунтям для розвитку теорії інтеграційних процесів, як у економічній, так і політичній науках;
- по-п'яте, одночасно з посиленням зовнішнього прояву регіоналізації (зміцненням позицій ЕУ у світовому господарстві), в інтеграційному об'єднанні активно розвивається процес внутрішньої регіоналізації, який ґрунтується на посиленні ролі регіонів та активному розвитку міжрегіональної співпраці в рамках об'єднання;
- по-шосте, досягнення високої конкурентоспроможності ЕУ бачиться через досягнення регіональної конкурентоспроможності, в якій конкурентоспроможний регіон став точкою зростання ЕУ загалом, а звідси кожен напрям політики, що реалізується в Євросоюзі, має територіально виражений ефект, а безпосередньо регіональна політика є інтегрованою частиною єдиної економічної політики об'єднання, що забезпечує комплексне вирішення проблеми подолання асиметричного розвитку регіонів;
- по-сьоме, регіональна політика ЕУ ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій базі, що забезпечує послідовність і прозорість її реалізації; характеризується просторовою спрямованістю та комплексністю; основною метою регіональної політики є вирішення довгострокових структурних завдань розвитку об'єднання через створення таких умов, за яких ринкові стосунки могли б розвиватися найбільш ефективно. З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення ЄС успішна реалізація регіональної

політики має особливе значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту, де регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції.

Розвиток міжнародної економічної інтеграції країн світу, що ґрунтується на об'єктивних складових, демонструє **північноамериканська модель регіональної інтеграції**, в якій мікроекономічні детермінанти розвитку стимулювали інтеграційні процеси. Відмінність цієї моделі інтеграції полягає в тому, що об'єднання країн починалося не відповідно до політичного рішення (як це було в країнах ЄС), а у відповідь на потреби ринкових структур, перш за все, транснаціональних компаній. Тобто порівняно з європейською моделлю регіональної інтеграції, в рамках якої створення особливого вільного простору мобільності для всіх європейських країн відбувалось через ініціативу саме державних інституцій, в Північній Америці – інтеграційні процеси розвивались під впливом прагнення до співпраці на мікрорівні до співпраці на макрорівні. Тривалий час регіоналізація виробництва в Північній Америці стимулювала розвиток інтеграційних процесів на фірмовому і галузевому рівнях та не була пов'язана з державним і міждержавним регулюванням.

Розвиток та поглиблення двосторонніх зв'язків між США та Канадою на рівні міжнародної мікроінтеграції стимулювало прийняття вже на міждержавному рівні рішення щодо створення у 1989 р. зони вільної торгівлі між Канадою та США (*Canada-United States Free Trade Agreement, CUSFTA*). Основними складовими цієї угоди було визначено скасування бар'єрів у торгівлі товарами та послугами між країнами, просування умов сумлінної конкуренції, лібералізація базових умов інвестиційної діяльності між країнами, розвиток двох – і багатосторонньої кооперації, заснування ефективних процедур спільного адміністрування вирішення суперечок [538, с. 9]. У 1992 р. між США, Канадою і Мексикою було підписано угоду про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (*North American Free Trade Agreement, NAFTA*), яка набула чинності з 1994 р.¹⁸³. Зазначена угода охоплювала майже всі аспекти, що стосуються розвитку міждержавних економічних відносин між США, Канадою та Мексикою. Фактично, підписання Угоди стало не стільки початком інтеграційного процесу, скільки першим широкомасштабним юридичним оформленням реального інтегрування США і Канади, до якого приєднався менш потужний партнер¹⁸⁴.

NAFTA стала першою угодою, яка об'єднала в один інтеграційний блок на рівноправній основі дві високорозвинені держави і країну, що розвивається. Основними завданнями, які було визначено США, Канадою та Мексикою, стали: усунення митних обмежень у взаємній торгівлі; досягнення високого рівня інтеграції ринків товарів, капіталу, технологій і трудових ресурсів; досягнення повної незалежності від зовнішніх постачачів енергоресурсів; посилення конкурентоспроможності північноамериканського економічного центру порівняно із західноєвропейським і азіатсько-тихоокеанським центрами.

¹⁸³ <http://www.nafta-sec-alena.org/> – NAFTA Secretariat [Official website]

¹⁸⁴ Шишков Ю. В. Интеграционные процессы на пороге XXI века: почему не интегрируются страны СНГ / Ю. В. Шишков. – М. : III тысячелетие, 2001. – С. 288–289.

Торговельно-економічні відносини є головними у розвитку північноамериканської моделі інтеграції. Завдяки NAFTA у світі створено найбільшу за територією в світовому господарстві зону вільної торгівлі, яка об'єднує 462,6 млн. населення (6,7% від загальносвітової чисельності), що виробляють товарів та послуг на загальну суму понад 17993,9 млрд. дол., що становить 25,8% від рівня світового ВВП.

Порівняно з ЕУ, як інтеграційне об'єднання NAFTA не має відповідної системи наднаціональних органів регулювання, хоча інституційний механізм, що забезпечує функціонування зони вільної торгівлі в рамках об'єднання таки створено (комісія з вільної торгівлі, міждержавні консультації тощо). Основним інституційним органом, що забезпечує нагляд за виконанням угоди, розвиваючи діалог між країнами, є комісія (*Free Trade Commission*), що складається з відповідних представників урядових виконавчих установ з міжнародної торгівлі. Фактичний механізм створення та розвитку NAFTA, що охоплює окрім торгівлі товарами та послугами, обмін інвестиціями та робочою силою, захисту прав інтелектуальної власності, спільне вирішення екологічних проблем, розвиток спільної інфраструктури та інше, характеризує створення вперше у світовому господарстві прецедент дії зони вільної торгівлі у новому розширеному форматі, «зона вільної торгівлі плюс», яка дає змогу перейти до більш глибоких форм інтеграції, без створення складної системи наднаціональних інститутів.

Укладення Угоди про вільну торгівлю сприяло утворенню одного з найбільших і багатих ринків не лише в Північній Америці, а й у світі. Специфічність цього ринку характеризується, перш за все, тим, що це об'єднання лише трьох, але великих як за територією, населенням, так і за економічним потенціалом країн. Економічна інтеграція між такими асиметричними партнерами не мала прецеденту в світовому господарстві раніше. Значна асиметрія економічної взаємозалежності країн-членів NAFTA, зумовлена, з одного боку, слабкою інтеграційною взаємодією між Канадою та Мексикою, а з іншого – домінуючим становищем США, на частку яких припадає 85,0% ВВП всього об'єднання¹⁸⁵, причому значення цього показника практично не змінилося за весь період існування NAFTA. Якщо укладення угоди про зону вільної торгівлі між США і Канадою стало природним кроком у розвитку співробітництва між взаємопов'язаними країнами, то приєднання до інтеграційного об'єднання Мексики було зумовлене, скоріше неекономічними факторами і пов'язано з тим, що країна розглядалась насамперед як частина американської національної стратегічної безпеки, а не як економічний регіональний партнер. Саме тому асиметрія між Мексикою та США не дозволяла аналітикам виділити, які саме економічні або політичні фактори вплинули на розвиток інтеграції, та передбачити можливі результати подальшого поглиблення взаємозалежності країн у розвитку нової динаміки американсько-мексиканських відносин¹⁸⁶.

Успішний розвиток північноамериканської моделі регіональної інтеграції сприяв поширенню в світовому господарстві інтеграційної взаємодії типу Північ-Південь. Певною

¹⁸⁵ <http://unctad.org> – United Nations Conference on Trade and Development [Official website]

¹⁸⁶ McKinney J. A. NAFTA's Effects on North American Economic Development: A United States Perspective [Electronic resource] / J. A. McKinney. – University of Toronto, 2005. – URL : <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Future%20of%20NAFTA%20-%20McKinney%20Paper.pdf>

мірою можна вважати, що це підштовхнуло EU до розширення за рахунок приєднання країн Східної Європи, які значно відрізнялись від країн EU(15) за рівнем соціально-економічного розвитку. Відносний успіх інституційної розбудови в посткомуністичних країнах не передбачав необхідність створення нової системи, щоб допомогти цим країнам модернізувати свої інституції¹⁸⁷. Порівняння основних складових механізмів розвитку європейської та північноамериканської моделі інтеграції за основними параметрами (широта й глибина інтеграції, підтримка інтеграційного розвитку, особливості моніторингу та координації) виявило певні відмінності зазначених моделей, які наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Порівняння європейської та північноамериканської
моделей регіональної інтеграції**

Параметри	EU	NAFTA
Широта й глибина інтеграції	Різноманіття сфер відповідної політики – економічна, зовнішня, інституційна; фокусування на адміністративних можливостях; деталізація стандартів	Фокусування на економічній та торговельній політиці; фокусування на загальних стандартах та гармонізації; збереження національного законодавства
Підтримка	Значна й різноманітна ресурсна база; рух від простого управління попитом до цільових завдань; фокусування на інституційному зближенні; розширення публічних приватних та транснаціональних мереж через зростаючу децентралізацію і багатокладність;	Здебільшого різна ресурсна база; вирішення конкретних питань торговельно-економічної співпраці та окремих питань інших сфер; специфічні підходи до багатосторонніх організацій та національних урядів; здебільшого двоелементність у використанні ринкових та добровільних зв'язків;
Моніторинг	Комплексне погодження і вирішення проблем; регулярна критична перевірка зростання багатосторонності та складності	Повідомлення за фактом про дотримання; щорічні централізовані огляди; збільшення двосторонніх переговорів (за винятком питань з навколишнього середовища)
Координація	Регулярний обмін інформацією та спільне вирішення проблем	Незначна горизонтальна комунікація; більша координація з питань навколишнього середовища

Примітка. Складено автором на підставі аналізу джерел¹⁸⁸

На відміну від північноамериканської, європейська модель регіональної інтеграції ґрунтується на побудові відповідних механізмів, розвиток яких сприяє вирівнюванню соціально-економічного розвитку, для чого використовуються різноманітні інструменти. Застосування цих інструментів забезпечує різне поєднання економічних, політичних, соціальних цілей тощо задля забезпечення регіональної економіч-

¹⁸⁷ Laszlo B. Transnational Integration Regimes as Development Programs [Electronic resource] / Laszlo Brus, Gerald A. McDermott. // The Transnationalization of Economies, States, and Civil Societies / Ronald Holzacker (eds.). – New York : Springer, 2009. – С. 25.

¹⁸⁸ Laszlo B. Transnational Integration Regimes as Development Programs [Electronic resource] / Laszlo Brus, Gerald A. McDermott. // The Transnationalization of Economies, States, and Civil Societies / Ronald Holzacker (eds.). – New York : Springer, 2009. – С. 23–61. Who's Better in International Trade and Development the EU or NAFTA? [Electronic resource] // Knowledge@Wharton. – URL: <http://www.knowledgeatwharton.com.cn/index.cfm?fa=printArticle&articleID=1615&langua=geid=1>

ної інтеграції. Країни, що залучені до європейської моделі інтеграції, мають забезпечити регуляторні зміни в різних сферах (політичних, економічних, соціальних тощо) через включення в законодавство, що регулює діяльність інтеграційного об'єднання загалом, норми, що регламентують національне законодавство, а також створення відповідних інституційних структур (адміністративних, судових, фінансових та ін.).

Північноамериканський ринок знаходиться на однаковій відстані від європейського та від азійсько-тихоокеанського регіону. Крім того, існує реальна можливість у майбутньому розширити цей ринок на Латинську Америку. Якщо порівняти суть основних положень Угоди про зону вільної торгівлі між США, Канадою і Мексикою з базовими документами, що регламентують діяльність Євросоюзу, то можна побачити, що в довгостроковій перспективі за основну мету ставиться формування єдиного континентального американського ринку. Сприятим цьому процесові буде невирішеність питань регулювання торговельних відносин у рамках багатосторонньої торговельної системи ГАТТ/СОТ та посилення процесів регіоналізації в умовах глобальної інтеграції.

Таким чином, аналіз розвитку інтеграційних процесів у північноамериканському регіоні дає змогу виокремити принципово нові підходи до формування моделі регіональної економічної інтеграції. Як інтеграційне об'єднання NAFTA має континентальні масштаби з самого початку свого створення, а країни-члени, що утворили його, є водночас і атлантичними, і тихоокеанськими, що дає можливість поступового і рівномірного розвитку в різних напрямках. І хоча країни NAFTA мають різні рівні економічного потенціалу, розвиток північноамериканської моделі інтеграції є доволі перспективним з точки зору охоплення майже всіх сфер економічних зв'язків.

Аналіз розвитку північноамериканської моделі регіональної економічної інтеграції дає змогу виокремити такі особливості:

- по-перше, розвиток регіональної інтеграції в Північній Америці (в основі якої знаходиться розвиток NAFTA) охопив значно великі країни, що мають значний економічний потенціал, територіальний обсяг, значну кількість населення; на розвиток інтеграційної взаємодії впливає значна асиметричність та неоднорідність економічної взаємозалежності країн-членів об'єднання, що пов'язана з домінуючим становищем США не тільки в північноамериканському регіоні, а й у світі;
- по-друге, розвиток північноамериканської моделі регіональної економічної інтеграції ґрунтується на домінуванні об'єктивних факторів, пов'язаних з ініціативною бізнес-сектору країн (мікроекономічні детермінанти), під впливом якого посилилась міждержавна взаємодія країн (макроекономічні детермінанти), яка не передбачає досягнення високого рівня організації наднаціональних установ;
- по-третє, фактичний механізм створення та характер розвитку північноамериканської моделі регіональної інтеграції охоплює окрім лібералізації торгових відносин, питання врегулювання обміну інвестиціями та робочою силою, захисту прав інтелектуальної власності, вирішення екологічних проблем, розвитку спільної інфраструктури та інше, що доводить розширений формат дії зони вільної торгівлі – «зона вільної торгівлі плюс», яка дозволяє перейти до глибших форм інтеграції, без створення складної системи наднаціональних інститутів.

- по-четверте, поява NAFTA пов'язана з потребою США посилити свій геополітичний вплив в умовах розвитку європейської та азійсько-тихоокеанської регіональної інтеграції за загострення міжнародної конкурентної боротьби (геополітичні детермінанти);
- по-п'яте, північноамериканська зона вільної торгівля як інтеграційне об'єднання вперше в світі об'єднала країни, що мають різні рівні соціально-економічного розвитку, що стимулювало розвиток інтеграційної взаємодії між країнами світу по типу Північ-Південь;
- по-шосте, для більш комплексного та динамічного розвитку Північноамериканської моделі регіональної інтеграції існує об'єктивна потреба поглиблення взаємозалежності для всіх країн інтеграційного об'єднання, через створення єдиного простору, в той же час, рамках NAFTA спостерігається посилення двосторонньої системи взаємовідносин, що є фактичним відходом від трилатеризму до посилення взаємодії за напрямками США-Канада, США-Мексика;
- по-сьоме, в результаті аналізу розвитку поглиблення північноамериканської інтеграції, визначено: розвиток Північноамериканського валютного союзу є більш складним завданням порівняно із створенням Північноамериканського митного союзу у форматі «частковий митний союз».

Домінування об'єктивних складових у розвитку процесів регіональної інтеграції, окрім північноамериканської моделі, притаманно й **азійсько-тихоокеанській моделі регіональної економічної інтеграції**, оскільки посилення регіональної співпраці пов'язане безпосередньо із впливом транснаціональних корпорацій, які й стали основними рушіями поглиблення інтеграції в азійсько-тихоокеанському регіоні. Значним поштовхом для розвитку регіональної інтеграції в регіоні стало поглиблення інтеграційних процесів у рамках EU та NAFTA, а відтак об'єктивної потреби у самоідентифікації азійсько-тихоокеанського регіону, що відрізняється від європейського та північноамериканського. На відміну від зазначених моделей дія ринкових факторів у розвитку інтеграційної взаємодії в азійсько-тихоокеанському регіоні майже не підтримується інституційно. Особливим фактором впливу на розвиток процесів регіональної інтеграції в регіоні стала фінансова криза 1997–1998 рр.

На відміну від країн EU та NAFTA, країни азійсько-тихоокеанського регіону мають доволі низький рівень співпраці в торговельно-економічній сфері, суттєві розбіжності у фінансовій та правовій основі. Вони є менш самодостатніми, на що вказує менший рівень внутрішньорегіональної торгівлі та потоків прямих іноземних інвестицій в регіоні. Високий рівень залежності від позарегіонального експорту робить країни досить вразливими від зміни загальносвітової кон'юнктури. Суттєве скорочення експорту в умовах глобальної кризи 2008–2009 рр. лише загострило необхідність посилення використання регіональних джерел зростання. Не останнім є й аргумент про те, що колективна міць азійсько-тихоокеанського регіонального блоку, який буде охоплювати половину світового населення та третину світового ВВП, стане третім полюсом світової економіки, здатним перетворити й світову політику¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Sally R. Economic integration: Will Asia go regional? [Electronic resource] / R. Sally // East Asia Forum. Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific. – 2009. – URL: <http://www.eastasiaforum.org/2009/11/03/economic-integration-will-asia-go-regional/>

Розвиток інтеграційних процесів в азійсько-тихоокеанському регіоні ґрунтується на принципах відкритого регіоналізму, суть якого полягає в тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу всередині цього регіону поєднується з дотриманням принципів ГАТТ/СОТ, відмовою від протекціонізму відносно інших країн, стимулюванням розвитку в поза-регіональних економічних зв'язках. Процеси регіональної інтеграції в Східній Азії почали розвиватися з кінця 1960-х рр. і прискорилися тільки в середині 1980-х рр.. Незважаючи на те, що ASEAN визначалось як регіональне економічне інтеграційне утворення, економічна кооперація між країнами об'єднання не встановлювалась до кінця 1970-х рр., а політична взаємодія передувала економічній. Внаслідок фінансової кризи 1997–1998 рр., коли ASEAN перестав сприйматися як організація, що спроможна забезпечити антикризове регулювання, а рівень інвестиційної привабливості країн об'єднання суттєво впав (при майже незмінній ситуації в Китаї та Індії), відбувся суттєвий перегляд механізму співробітництва країн об'єднання в умовах мінливого глобального середовища¹⁹⁰. Спільна регіональна діяльність, спрямована на протидію кризовим явищам, стала важливою умовою посилення колективної фінансової та монетарної співпраці в регіоні. За двадцять п'ять років від створення ASEAN до прийняття рішення щодо оформлення зони вільної торгівлі відбулася заміна зовнішньоекономічної політики: від імпортозаміщення до експортоорієнтованості і відкритості для прямого іноземного інвестування.

Регіоналізація виробничих процесів посилює внутрішньорегіональні товарообмінні операції, впливаючи на розвиток взаємодоповнюваності та взаємозалежності країн. З розширенням внутрішньогалузевої торгівлі в Східній Азії тісно пов'язана вертикальна спеціалізація, основна частина торговельних контрактів пов'язана з розвитком вертикально спеціалізованих виробничих процесів¹⁹¹. Розвиток регіоналізації виробничого процесу сформував корпоративну інтеграцію, яка однак не підтримувалась відповідними міждержавними інституціями, притаманними іншим моделям регіональної інтеграції. Поширення виробничих мереж транснаціональних компаній певною мірою стало альтернативою інституціоналізації регіональних інтеграційних процесів, оскільки сформована мережа стає не тільки проявом корпоративної інтеграції, а й різновидом неформальної економічної інтеграції¹⁹².

Розвиток виробничих мереж у країнах азійсько-тихоокеанського регіону має свої певні особливості, що відрізняють їх від розвитку регіоналізації виробництва у рамках північноамериканської (взаємодія американських компаній і мексиканських макиладорів) та європейської (залучення до виробництва західноєвропейськими компаніями східноєвропейських підприємств). По-перше, виробнича діяльність та міжнародна торгівля країн є більш взаємозалежними. По-друге, виробничі мережі охоплюють значну кількість азійських країн, що мають різні рівні доходів. По-

¹⁹⁰ Hill Hal. ASEAN Economic Integration: Features, Fulfillments, Failures and the Future [Electronic resource] / Hal Hill and Jayant Menon // ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration. – 2010. – No. 69. – 38p.

¹⁹¹ Kimura F. Production Networks in East Asia: What We Know So Far [Electronic resource] / F. Kimura, A. Obashi // ADBI Working Paper. – Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2011. – No 320. – С. 6.

¹⁹² Peng D. The Changing Nature of East Asia as an Economic Region / D. Peng // Pacific Affairs. – 2000. – Vol. 73, No. 2. – P. 177.

третє, виробничі мережі охоплюють внутрішньофірмові та позафірмові відносини. Порівняння процесів регіоналізації виробничого процесу в північноамериканській, європейській та азійсько-тихоокеанській моделях доводить, що поділ праці в рамках останньої має більш складну структуру і характеризується наявністю значних відкритих мереж, що охоплюють значну кількість країн регіону, на які припадають основні обсяги внутрішньофірмового обміну.

Незважаючи на досить різний рівень соціально-економічного розвитку, всі країни регіону мають принципово однаковий шлях розвитку економіки: впровадження наздоганяючого циклу (парадигма «гусей, що летять»): імпортована продукція спочатку насичує внутрішній ринок, для задоволення зростаючого національного попиту налагоджується місцеве виробництво, розвиток якого, нарешті, сприяє розширенню експорту національного виробника на нові ринки. Завдяки вивозу японського підприємницького капіталу по всій Східній Азії виникли імпортозаміщуючі та експортоорієнтовані галузі, а індустріалізація регіону досягла стадії формування промислових агломерацій, однак рівень продуктивності на підприємствах, створених у країнах, що розвиваються, залишається нижчим, ніж в японських компаніях в 1,5 рази¹⁹³.

Поділ праці у країнах регіону є структурованим як вертикально, так і горизонтально. Країни з більш розвинутою економікою є приймаючими відносно високотехнологічних галузей і нових технологій, у той час як менш розвинені країни є постачальниками дешевої робочої сили і ресурсів. Завдяки горизонтальному поділу праці менш розвинені країни отримують додаткові прямі іноземні інвестиції, технологічні трансфери, залучаючись до системи субпідряду. Через розвиток міжнародного поділу праці у регіоні створено основу для економічного зростання та сталого регіонального розвитку не тільки в економічній сфері.

Аналіз розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції дає змогу дійти висновку, що вона суттєво відрізняється від європейської та північноамериканської моделей за мікроекономічними, макроекономічними та геополітичними детермінантами та результатами розвитку, систематизовану та порівняльну характеристику яких наведено в табл. 3.7.

Регіональна інтеграція є довгостроковим процесом, який може вплинути на різну мікроекономічну динаміку в різні періоди часу залежно від стратегії, яка прийнята в регіоні. В основі динаміки розвитку європейської інтеграції знаходилися декілька мікроекономічних факторів впливу, основними серед яких стали: пошук економії від масштабів та регіоналізація виробничого процесу тощо. Реальним поштовхом для розвитку інтеграційної взаємодії європейських країн стала інтернаціоналізація крупного американського бізнесу, пов'язаного з діяльністю ТНК, які стали розширювати свої інтереси в Європі за рахунок збільшення американського експорту, а також створення дочірніх компаній або спільних підприємств. Саме вузькість внутрішніх ринків суттєво обмежувала активність європейських компаній і не дозволяла використовувати ефект масштабу в повному обсязі. І лише завдяки створенню єдиного

¹⁹³ Asian development outlook 2011. – Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2011. – P. 75.

Таблиця 3.7

**Детермінанти та результати розвитку
основних моделей регіональної інтеграції**

Параметри	Моделі регіональної інтеграції			
	азійсько-тихоокеанська	європейська	північноамериканська	
<i>Детермінанти розвитку</i>				
Мікроекономічні	Регіоналізація виробничого процесу	основна рушійна сила	має вторинний характер	основна рушійна сила
	Ефект масштабу	досягнення ефекту масштабу першочергове	досягнення ефекту масштабу першочергове	континентальний масштаб ринку
	Ресурсна база	досить обмежена ресурсна база	значна й різноманітна ресурсна база;	здебільшого різна ресурсна база
Макроекономічні	Рівень соціально-економічного розвитку країн-інтегрантів	високий ступінь гетерогенності	високий ступінь однорідності	високий ступінь гетерогенності між США і Канади та Мексики
	Симетричність економік	сильна асиметрія	симетрія	сильна асиметрії
	Наявність країн-лідерів	наявність двох лідерів (Японії та Китаю)	наявність інтеграційного ядра	наявність світового лідера США
	Додаткові специфічні фактори	фінансова криза 1997–1998 рр.	план Маршалла, протидія поширенню комуністичних ідей	активна політика США щодо включення в глобальне регулювання
	Інституціональна підтримка	відсутність інституційного зближення	фокусування на інституційному зближенні	відсутність інституційного зближення
Геополітичні	Геополітичні умови	відсутність чітких геополітичних інтересів США в регіоні;	активна участь США у відновленні європейської економіки	активна політика США
	Єдність національних еліт	значне розмежування національних еліт	єдність європейських еліт	достатньо високий рівень єдності
<i>Результати розвитку</i>				
Широта інтеграції	фокусування на торговельній та валютно-фінансовій політиці	різноманіття сфер відповідної політики (економічна, торговельна, валютно-фінансова, зовнішня, інституційна)	фокусування на економічній та торговельній політиці	
Глибина інтеграції	– середній рівень співпраці в торговельно-економічній сфері; – суттєві розбіжності у фінансовій та правовій основі	– високий рівень співпраці в торговельно-економічній сфері; – єдина правова основа; – високий рівень гармонізації у валютно-фінансовій сфері	– високий рівень співпраці в торговельно-економічній сфері, – близькість валютно-фінансових та правових систем при збереженні їх національних особливостей	
Переговорний процес	зростання багатосторонніх переговорів	зростання багатосторонності та складності	збільшення двосторонніх переговорів	
Координація інтеграційного розвитку	відсутність наднаціональних інституцій	наявність наднаціональних інституцій	відсутність наднаціональних інституцій	
Стандарти та норма	збереження національного законодавства	деталізація стандартів, єдиних для всіх країн-інтегрантів	збереження національного законодавства	

ринку, заснованого на чотирьох свободах руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, європейські компанії досягли найбільших зисків на економії від масштабу. Регіоналізація виробничого процесу стала другою мікроекономічною детермінантою впливу і пов'язана, певною мірою, з реакцією на активну заміну імпортозаміщуючих на експортоорієнтовні стратегії розвитку, які активно почали впроваджувати країни, що розвиваються, у 1980-х рр.

Впровадження експортоорієнтовних стратегій вимагало активного залучення капіталу, чим і скористалися ТНК, які почали активно розміщувати трудові місця види діяльності саме в інших країнах, що сприяло посиленню регіоналізації виробничого процесу. Як наслідок, регіональна внутрішньофірмова торгівля ТНК суттєво зростала, що вимагало підтримки вже на державному рівні за рахунок зменшення бар'єрів.

На відміну європейської моделі регіональної інтеграції в країнах північноамериканського та азійсько-тихоокеанського регіонів фактор ефекту масштабів на мав значного впливу. Однак, якщо для Канади та США був характерним високий рівень розвитку інфраструктури (з приєднанням Мексики саме розвитку інфраструктури було приділено значну увагу), то слабкий розвиток інфраструктури в країнах азійсько-тихоокеанського регіону суттєво обмежував розвиток інтеграційної взаємодії між країнами. Експортоорієнтовні моделі промислового розвитку використовували лише Японія, Південна Корея і Тайвань, які мали привілейовані зв'язки з США у зв'язку з геополітичними умовами, викликаними холодною війною (через систему військових замовлень під час корейської та в'єтнамської війн). Розвиток регіональної вертикальної промислової торгівлі, яка вимагає відповідної державної торговельної політики, стає основною рушійною силою розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції. Перспектива створення інтегрованого ринку стає все більш привабливою зі зростанням купівельної спроможності східно-азійських споживачів та розвитком сучасної інфраструктури¹⁹⁴.

Порівнюючи всі три моделі регіональної інтеграції, можна зазначити, що формування єдиного азійсько-тихоокеанського ринку неминуче вимагатиме інституційного підкріплення відповідними наднаціональними установами, які будуть регулювати мікроекономічну динаміку розвитку регіональних інтеграційних процесів. Розвиток наднаціональних структур в EU, активізація міждержавної взаємодії в NAFTA вказують на важливість інституційного оформлення інтеграційних процесів.

У розвитку регіональних моделей інтеграційних процесів певні відмінності існують не тільки в мікроекономічних, а й макроекономічних детермінантах. Насамперед це стосується високого ступеня гетерогенності та сильної асиметрії економік азійсько-тихоокеанського регіону. На початку розвитку європейських інтеграційних процесів країни, що формують сьогодні інтеграційне ядро, характеризувалися високим ступенем симетрії та однорідності, порівнянністю щодо технологічних мож-

¹⁹⁴ Defraigne J.-Chr. The prospects of the East Asian integration process and of its supranational institutions in light of the experience of the European regional integration [Electronic resource] / J.-Chr. Defraigne. – Institute for European Studies, (UCL). – URL: <http://www.garnet.sciencespobordeaux.fr/Garnet%20papers%20PDF/DEFRAIGNE%20Jean%20Christophe.pdf> – P. 15–18.

ливостей і рівня життя, яка дозволила країнам ЕУ досягти домовленостей щодо економічної та політичної згуртованості та створювала сприятливе середовище для формування потужних наднаціональних установ. Останні розширення ЕУ довели, наскільки є важливим ступінь неоднорідності та симетрії у формуванні наднаціональних інститутів. Значна асиметрія за участю світового лідера – США знаходиться й в основі північноамериканської моделі інтеграції, однак її розвиток з самого початку має континентальні масштаби. Азійсько-тихоокеанська модель регіональної інтеграції розвивається на основі високого ступеня соціально-економічної гетерогенності та сильної асиметрії економік регіону, в якому економічними лідерами виступають Японія та Китай, що мають різні економічні інтереси і поки що не демонструють чітку стратегію щодо формування регіонального інтеграційного блоку.

При порівнянні процесів регіональної інтеграції слід враховувати й геополітичні обставини, які впливали на характер інтеграційного розвитку. Детермінанта геополітичного характеру, що мала вплив на посилення європейської інтеграції, пов'язана з розколом світової системи на два полюси. Зовнішня загроза поширення комунізму суттєво вплинула на посилення єдності серед європейських еліт, які виступали за початок європейського будівництва, заснованого на ідеях федералізму. План Маршалла, спрямований Адміністрацією США на відновлення європейського народного господарства, мав на меті також і підірвати комуністичного впливу в Західній Європі¹⁹⁵. Для країн азійсько-тихоокеанського регіону не існувало геополітичних загроз, подібних до європейських на початку розвитку інтеграційної взаємодії. Хоча частина східно-азійських еліт сприймає як певну потенційну загрозу підвищення економічної і стратегічної ваги Китаю¹⁹⁶.

Порівняння моделей регіональної інтеграції дозволяє дійти висновку, що створення потужних наднаціональних установ буде дуже складним завданням з огляду на економічні, ідеологічні, культурні відмінності країн азійсько-тихоокеанського регіону. Вплив східноазійських ТНК на уряди своїх країн буде обмежуватися досягненням єдності та узгодженості політики лише в галузі торгівлі та інвестицій, що сприятиме регіоналізації внутрішньофірмової торгівлі ТНК і не буде стимулювати створення сильних наднаціональних інститутів. Крім того, поява сильних регіональних наднаціональних інститутів, які б було наділено повноваженнями щодо дотримання політики єдності, є проблемою для Японії, бізнес-кола якої не підтримують подібну ідею. Посилення гео економічної та геополітичної ролі Китаю не тільки в регіоні, а й у світі призведе до появи нових тенденцій у розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції.

Характер розвитку торговельно-економічної співпраці країн ASEAN дозволяє визначити ймовірні варіанти подальшого поглиблення інтеграційних процесів у країнах об'єднання, а саме: в рамках розширення сфери охоплення зони вільної торгівлі

¹⁹⁵ Hogan M. J. *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Europe, 1947–1952* / Michael J. Hogan. – Cambridge University Press, 1989. – P. 39.

¹⁹⁶ Drysdale P. *Japan and China: rivalry or cooperation in East Asia?* / P. Drysdale, Zhang D. D. – Canberra: Asia Pacific Press, 2000. – P. 9.

(зона вільної торгівлі плюс), впровадження проміжної форми регіональної інтеграції спільний ринок мінус, а також валютний союз¹⁹⁷. У країнах азійсько-тихоокеанського регіону домінують настрої на користь азійської єдності, пошуку загальноазійських цінностей тощо. У зв'язку з цим в регіоні були розроблені три головні напрямки регіональної інтеграції на базі ASEAN. Згідно з першим напрямком (ринковим), перевага віддається зоні вільної торгівлі через поетапне зниження тарифів у взаємній торгівлі задля більш ефективного використання ресурсів та забезпечення вільного розміщення виробництва в країнах об'єднання. Головною особливістю другого напрямку є поєднання вибіркової торговельної лібералізації з використанням окремих форм державного регулювання. Цей шлях відстоювався прихильниками «цілеспрямовано регульованої індустріалізації». Така стратегія ґрунтується на загально регіональній промисловій співпраці, узгодженні планів розвитку країн ASEAN на міжнародному рівні, реалізації спільних проектів і підкріплюється адміністративними та політичними заходами. Провідна роль у розвитку регіональної інтеграції має належати приватному сектору (третій напрямком), що вимагало створення відповідних умов для сприятливого зростання крупних багатонаціональних компаній.

Розширення зони вільної торгівлі має стати логічним продовженням дії вже прийнятих домовленостей і угод, зорієнтованих на розвиток економічної інтеграції в ASEAN: ASEAN Free Trade Area (AFTA, 1992), ASEAN Framework Agreement on Services (AFAS, 1995), ASEAN Investment Area (AIA, 1998). Реалізація зазначених угод забезпечить фактичне формування зони вільної торгівлі товарами та інвестиціями до 2020 р. (відповідно до зобов'язань нові члени ASEAN мають до 2015 р. впровадити нульовий тариф на більшість товарів, а відповідно до інвестиційної угоди (AIA) до 2020 р. має бути встановлено й вільний режим інвестиційної діяльності)¹⁹⁸.

Досягнення більш глибокої форми інтеграції, яка пов'язана зі створенням спільного ринку, вимагає розробки відповідного економічного плану (плану дій), реалізація якого забезпечить (окрім лібералізації та усунення бар'єрів у сфері торгівлі та інвестування) впровадження режиму митного союзу, вільного руху факторів виробництва: капіталу та робочої сили. Оскільки в існуючих умовах ASEAN досягнути вищезазначеного доволі складно, більш ймовірним є впровадження галузевого (або секторального) підходу до створення спільного ринку у форматі «спільний ринок мінус». Стратегією розвитку ASEAN VISION 2020 передбачено прискорення вільного руху робочої сили, однак зараз у рамках об'єднання відбуваються значні потоки некваліфікованої робочої сили, саме тому розробка механізму регулювання трудової міграції стає важливою умовою формування спільного ринку в регіоні.

¹⁹⁷ Boldea O. A simulation study of an Asean Monetary Union [Electronic re-source] / O. Boldea, J. Engwerda, T. Michalak, J. Plasmans. – Salmah - Tilburg: CentER Discussion Papers. – 2011. – No.2011-098. – 45 p. Guerrero R. Regional integration: the ASEAN vision in 2020 / R. Guerrero // IFC Bulletin. – 2006. – No 32. – pp. 52–58. Jaseem A. Regional Integration of Capital Markets in ASEAN: Recent Developments, Issues, and Strategies / A. Jaseem and V. Sundararajan // Global Journal of Emerging Market Economies. – 2009. – Vol 1(1). – pp. 87–122.

¹⁹⁸ Wong M.-H. ASEAN Competitiveness Report 2010 [Electronic resource] / Wong M.-H., R. Shankar, R. Toh; Foreword by Michael E. Porter. – Asia Competitiveness Institute, 2011. – P. 17.

Одночасно подальшого розвитку потребує система гармонізації існуючих національних стандартів в освіті та навчанні.

Важливим елементом розвитку азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції є розвиток фінансової інтеграції, яка має також послідовно розширюватись через зміцнення нормативно-правової бази та інституційного потенціалу. За незначними винятками регіон вже має ліберальні режими обміну. Однак нестабільність потоків короткострокового капіталу вимагає розробки єдиної політики в цій сфері. Фактично, фінансова інтеграція може посилити торговельно-економічну інтеграцію в регіоні. Саме її сучасний рівень розвитку робить припущення й про ймовірність розвитку валютного союзу, який матиме мультиплікативний ефект на розвиток торгівлі. Регіональна фінансова інтеграція пов'язана з процесом створення стимулюючих умов, що сприяють створенню регіонально інтегрованого ринку, який характеризується (в межах певної економічної області): вільним рухом капіталу; вільним вибором сфер і об'єктів вкладення капіталу. Посилення регіонального співробітництва, спрямованого на розвиток фінансової інтеграції в межах регіону, сприятиме гармонізації регіональної фінансової і торговельної систем з урахуванням особливостей країн регіону. Однак існуючий сьогодні координаційний механізм фінансової та валютної інтеграції країн ASEAN характеризується існуванням багаточисельних робочих груп, комітетів, форумів для вивчення різноманітних аспектів інтеграції, між якими відсутня інституційна взаємодія і послідовність у реалізації координаційних заходів, і як результат, є загроза десинхронізації програм та планів.

Таким чином, розвиток азійсько-тихоокеанської моделі регіональної інтеграції відбувається в певних умовах і характеризується конкретними особливостями, що відрізняють її від інших моделей:

- по-перше, розвиток регіональної інтеграції в країнах азійсько-тихоокеанського регіону характеризується значною кількістю регіональних інтеграційних ініціатив, що використовують багато механізмів та угод, найбільш результативним серед яких є ASEAN;
- по-друге, розвиток азійсько-тихоокеанської моделі регіональної економічної інтеграції ґрунтується на домінуванні об'єктивних факторів, пов'язаних з ініціативою транснаціонального бізнесу Японії, Південної Кореї, Сінгапуру (мікроекономічні детермінанти), що сприяло розвитку регіоналізації виробничого процесу як основної рушійної сили, розвиток і поглиблення якої одночасно із вдосконаленні інфраструктури посилив дію фактору економії масштабу в регіоні, а розширення регіональної вертикальної промислової торгівлі стимулювала відповідної державної торговельної політики (макроекономічні детермінанти);
- по-третє, розвиток регіональної інтеграції відбувався в умовах високого ступеню соціально-економічної гетерогенності та сильної асиметрії економік регіону, наявності двох економічних лідерів – Японії та Китаю, які мають різні економічні інтереси та позиції і досить тривалий час не мали чіткої стратегій

інтеграційного розвитку в регіоні, а також відсутності тривалий час чітких геополітичних інтересів США в регіоні (геополітичні детермінанти);

- по-четверте, особливим макроекономічним фактором впливу на розвиток процесів регіональної інтеграції в азійсько-тихоокеанському регіоні була фінансова криза 1997–1998 рр., протидія якій посилила координованість фінансової та монетарної співпраці країн регіону;
- по-п'яте, поглиблення регіональної інтеграції в регіоні стало відповідною реакцією на розвиток європейської та північноамериканської моделей, результати діяльності яких посилили вплив на пошук подальших шляхів поглиблення регіональної інтеграції країн азійсько-тихоокеанського регіону, в тому числі із залученням позарегіональних гравців;
- по-шосте, подальше поглиблення інтеграційних процесів у рамках ASEAN може бути забезпечено через розширення сфери охоплення зони вільної торгівлі (зона вільної торгівлі плюс), впровадження проміжної форми регіональної інтеграції спільний ринок мінус, елементів валютного союзу тощо. З урахуванням високого рівня розвитку регіоналізації виробництва в регіоні, наступним етапом поглиблення інтеграції може стати впровадження галузевого (або секторального) підходу до створення спільного ринку у форматі «спільний ринок мінус», а послідовний розвиток фінансової інтеграції через зміцнення нормативно-правової бази, інституційного потенціалу сприятиме гармонізації регіональної фінансової і торговельної систем.

Розвиток різноманітних інтеграційних утворень на регіональній, континентальній, трансконтинентальній основі став важливою складовою глобалізаційного розвитку, що виявляється у формування глобальних регіонів, а сам процес регіоналізації набуває глобальних ознак. Незважаючи на те, що держави є головними гравцями у геополітиці, регіони розглядаються вже як життєво необхідний елемент архітектури в системі сучасного світового господарства. Регіоналізація світової економіки визначається як процес формування нової полісистемної конфігурації світового економічного простору. Через розвиток процесів регіоналізації в світовому господарстві формуються і розвиваються цілісні регіони, що виступають особливими акторами в системі міжнародних відносин. Саме тому регіоналізацію можна віднести до процесів, які мають емпіричний характер, дослідження яких потребує міждисциплінарного підходу, що дозволить отримати нові результати досліджень регіоналізації з точки зору розвитку регіональної диверсифікації, конкурентоспроможності в контексті глобальних трансформацій, що відбуваються в світовому господарстві. Забезпечити інтеграційний міждисциплінарний підхід зможе наука – глобальної регіоналістики, що синтезує просторові підходи і вивчає об'єктивні процеси регіоналізації міжнародних відносин під впливом глобалізації та досліджує глобальну таксономію регіонального устрою світу, через процес консолідації ієрархічних таксонів, які мають значний рівень гомогенності в межах певної території.